

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

NÉPI HIEDELMEINKRŐL

Jung Károly: *Táltosok, ördögök, garabonciások*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985

A Forum Kiskönyvtár-sorozat legújabb könyve a néprajz világába kalauzolja az olvasót, pontosabban népi hiedelmek, babonák világába. A könyv keletkezésének szükségességét a szerző így indokolja: egyfelől igazolni kívánja a tárgy tudományosságát (mely „elég komolytalan foglalkozásnak tűnik sokaknak szemében”), másfelől pedig metszetét kívánja adni a jugoszláviai magyarság népi hiedelemvilágának. Mivel a sorozat a tájékozódni kívánó közönség részére készül, ezért tárgybeli teljességre nem tarthat igényt és a jugoszláviai magyar néprajztudomány sem áll azon a szinten, hogy kizárólag szakmai igényű összefoglalást adna. A szerző azt sem titkolja, hogy könyvét kiknek szánja: „...adva van egy hagyományápoló rétege a jugoszláviai magyarságnak, amely voltaképpen még benne él a népi hiedelemvilág által meghatározott szemléletben, s egy másik (...) műveltségében felemelkedett réteg, amely nem ismeri a népi hiedelemvilágot, bizonyos tekintetben lebecsüli... Valahol a kettő között helyezkedik el, vagy kellene elhelyezkednie annak a rétegnek...”, amely számára Jung a könyvét írta. Mivel azonban munkája népszerűsítő jelleggel íródott „a hiedelemvilág jelenségeinek áttekintésekor szem előtt kellett tartani a nem szakmabeliek (középső réteg!) igényeit is.”

A *Táltosok, ördögök, garabonciások előképe* Róheim Géza *Magyar néphit és népszokások* című monográfiája, valamint Dömötör Tekla *A magyar nép hiedelemvilága* című műve. Jung még Voigt Vilmos szakmai tanácsait is kikérve már a bevezetőben előlegezi könyve „tudományos” jellegét, szakmai megalapozottságát. Igaz ugyan, hogy egy szakmai terület (még a néprajzban sem) attól nem válik értékesebbé, ha nagy nevekre és gazdag szakirodalomra hivatkozunk a feldolgozásnál. Az az érzésünk, hogy a szerző mindenáron bizonyítani akarja munkája tudományosságát. Erre pedig semmi szükség, hiszen a tények önmagukért beszélnek.

A könyv első fejezetében szakmai fogalmakat (hiedelmek, hiedelemvilág, hitvilág, babona, népi tudás, népi vallásosság) tisztáz és rávilágít

arra a fontos tényre, hogy a népi hiedelemvilág történeti jellegű, rétegzett és társadalmi formációk műveltségének, religiózus jelenségeinek nyomait őrzi korokon át és ötvözi rendszerré. Példaként a népi időjósítás gazdag hiedelemtárából merít, Penavin Olga gyűjtéséből.

A továbbiakban a népi hiedelmek kutatástörténetére hívja fel a figyelmet a XVIII. századtól napjainkig. Egy vidékünkhez kapcsolódó gyűjteményről is említést tesz, a verbászi Kármán József 1877-ben Zomborban megjelent könyvéről, mely többek között termerini, óbecsei, óverbászi babonákat is tartalmaz. Többet azonban itt sem tudunk meg erről az érdekes könyvről, mint amennyi Dömötör Tekla már említett könyvében olvasható. A magyar hiedelemkutatók közül Jung megemlíti Cornides Dániel, Ipolyi Arnold, Kálmány Lajos, Katona Lajos, Róheim Géza, Szendrey Ákos és Zsigmond munkásságát, a jugoszláviai kutatók közül pedig Penavin Olga, Matijevics Lajos, Penovátz Antal, Greszné Czimmer Anna, Tóth Ferenc, Kovács Endre, Borús Rózsa és a szerző nevével találkozunk. A közelmúltban megjelent tanulmánygyűjtemény (Jug szerkesztésében: *Jugoszláviai magyar folklór, Újvidék, 1983*) tartalmazza a népi hiedelemvilág hazai magyar kutatások legfontosabb eredményeit.

A népi hiedelemvilág jelenségeiről c. fejezetben Jung a jugoszláviai magyarság haláljósítási hagyományából merítve magyarázza meg a hiedelmek egymással összefüggő láncolatát. Az újabb kutatások szerint ugyanis a hagyományörző népi kultúrában szembeűnő módon vannak jelen az ellentétpárok (oppozíciók), amelyek e műveltségek jelenségeit, értékrendjét két pólus megvalósulásai köré csoportosítják. A haláljósítás esetében például a pozitív pólus az élet, a negatív a halál; a bal—jobb oppozíciónak a kár—szerencse pár felel meg. Konkrét szövegen még azok számára is (középréteg!) világos a téma, akik közelebbről nem foglalkoznak néprajzzal.

A népi hiedelemvilág összetevői c. fejezetben vázlatos képet kapunk azokról a lényekről, amelyek leggyakrabban felmerülnek az adatközlők szövegeiben. A hiedelemvilág egyik alapmeghatározója az ember áll itt szemben a hiedelemrendszer irracionális által feltételezett *nem ember* jellegű azaz természetfeletti lényekkel. A kutatás ide sorolja a táltost, a garabonciást, a boszorkányt, a halottlátókat, a tudósokat, a rontókat, a hazajáró lelkeket stb. Ezek többségükben a közösség tagjai, ahogyan az a szemelvényekből is kitűnik, de kétlaki lények, alapvető sajátosságuk a metamorfózis (valamilyen állat alakjában jelennek meg). A táltosok gyakran fekete, fehér és füstös bika képében viaskodnak egymással az „időrendezésért”. Valamennyi szöveg ezt igazolja, noha a táltos szerepköréhez tartozik a gyógyítás és a jóslás is. A garabonciás sok vonásában hasonló a táltoshoz, főleg viharokkal, zivatarokkal kapcsolatban merül ki a tevékenysége. A garabonciás és táltos alakja köré rakódó számos

elem megtalálható a délszláv hiedelemvilágban is (Újváry Zoltán kutatásait kell megemlítenünk).

Hiedelemvilágunk természetfeletti képességgel rendelkező lényei között a boszorkány a legismertebb már XIV—XVIII. századi adatok is igazolják létezését. A boszorkányok működése az ember és a jószág elleni kárt okozó tevékenységben jut kifejezésre. A 17 szöveg közül csak egy szól a Luca-boszorkány alakjáról. Kár és érthetetlen, hogy a bánáti székelyektől nem közölt a szerző szöveget, mert ott is gazdag boszorkány-hagyomány él. A tudományosok (pásztor, csordás, kocsis) többnyire állatokat gyógyítanak. A hiedelemszövegekben olvashatunk a lidérc, az ördög, a markoláb alakjáról, de világtartó állatokról, óriásokról, hazajáró lelkekről, kincssörző öregről, mitikus növényekről és betegségdémonokról is. A 62 szemelvényként közölt szöveget 19 helységben gyűjtötték, ami első pillanatban szépen hangzik, de ha tudjuk, hogy a szövegek több mint fele (33!) törökbecsei és gombosi, 9 faluból pedig csak egy-egy szöveg került közlésre, akkor felmerül a kérdés: vajon a *jugoszláviai magyarság* népi hiedelemvilágába vezet-e bennünket a szerző? A bevezetőben ezt írja: „A munkánkban felhasznált hiedelemszövegek egy része (35) saját gyűjtésünk, nagyobb része (?) (27) azonban a jugoszláviai magyar folklór eddig közzétett gyűjteményeiből és tanulmányaiból került át ide.” Talán nagyobb hangsúlyt kellett volna fektetni a hiedelemszövegekre, többet közölni és több helyről. Szerény véleményünk szerint a könyv igazi célja ez lenne, nem pedig elméleti fejtegetés 120 oldalon. Néhány igazán izgalmas részen kívül ugyanis Dömötör Tekla említett könyvéből már megismerhette a témát az érdeklődő, aki pedig nem olvasa *A magyar nép hiedelemvilágát*, kétlem, hogy a *Táltosok, ördögök, garabonciások* hiedelemszövegein kívül (40 oldal!) mást is elolvas a könyvből. Ebből pedig az következik, hogy Jung Károly könyve, így ahogy megjelent, mégsem a „középrétegek” íródott.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

IDŐ- ÉS TÖRTÉNETTUDAT

Mészöly Miklós: *Merre a csillag jár*. Szépirodalmi, Budapest, 1985

Három pici hercegnő kiszáll a három pici, nyári autóból. A kép idillikus és mesebeli. Csakhogy ami verőfényes bájnak tűnt, csakhamar *napverte* kiszolgáltatottság lesz, mindenütt csupán *síkság és levegő, az út mentén két lesóványodott akác*, mindez *nyílegyenes autópályán*, a mese észrevétlenül áttűnik a reálisba, a valós táj mészölyivé változik, *a morzsalékos föld vörösbe játszik, a kiégett fű sárga, a tócsák szemén zöld*